

УДК 376.36

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2023.38.11851>

ТЕАТРАЛЬНО-ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Іванна Бачинська¹, Світлана Кость²

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, UA-79000*

¹ivanna.bachynska@lnu.edu.ua;

²svitlana.kost@lnu.edu.ua

Подано загальну характеристику театральної-ігрової діяльності в закладі дошкільної освіти як засобу розвитку культури мовлення дітей старшого дошкільного віку. Обґрунтовано взаємозалежність розвитку комунікативних навичок із успішною соціалізацією дитини і її навчанням у школі, значення мовлення у формуванні вищих психічних функцій у дитини. Акцентовано на тому, що культура мовлення є обов'язковим елементом загальної культури людини; театральна-ігрова діяльність дає можливість розвивати здібності кожної дитини, формувати творчу уяву, комунікативні навички; головними завданнями розвитку мовлення визначено: виховання звукової культури мовлення, збагачення й активізація словникового запасу дітей дошкільного віку, формування граматичної будови мовлення, формування навичок зв'язного мовлення. Визначено сутність поняття «культура мовлення», «театральна-ігрова діяльність». Подано класифікацію театралізованих ігор залежно від їх виду та специфічного сюжетно-рольового змісту: режисерські ігри та ігри-драматизації; зауважено, що театральна діяльність є специфічним видом дитячої активності, одним з найулюбленіших видів творчості. Подано види театральної діяльності старших дошкільників, розміщених у класифікації: за способом організації (індивідуальні чи колективні ігри), за змістом театральної діяльності (ігри за сюжетами літературних творів, ігри-драматизації, інсценування), за видами ігрового матеріалу (театр ляльок, театр іграшок, пальчиковий театр тощо). Зазначено, що діти старшого дошкільного віку мають уже певний запас ігрових умінь: будувати план-сюжет, розподіляти ролі, самостійно готувати атрибути та декорації, використовувати способи колективного спілкування, також старші дошкільники можуть змінювати початок і завершення знайомих сюжетів, створювати ланцюжок сюжетних подій, у які потрапляє герой твору, а також вводити в сюжет нових персонажів.

Ключові слова: розвиток мовлення, культура мовлення, діти старшого дошкільного віку, заклад дошкільної освіти, театральна-ігрова діяльність.

Зі щоденним збільшенням потоку інформації, а також розширенням людських контактів, розвитком різноманітних форм масової культури,

зростанням темпу життя збільшується й обсяг знань, які є потрібні сучасній людині для життя. Однією з неодмінних умов успішності дитини в школі, її соціалізації є розвиток мовлення і комунікативних навичок.

«Мовлення має виключно важливе значення у формуванні вищих психічних функцій у дитини. Виконуючи функцію спілкування дитини з дорослими, воно є базою для розвитку мислення, забезпечує можливість планування і регулювання поведінки дитини, організації всього її психічного життя, впливає на розвиток особистості в цілому» [4, с. 64]. Керуючись цим твердженням, робимо висновок, що формування зв'язного мовлення і культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку може полягати, наприклад, відповідно до обраної теми дослідження в організації ігор-театралізацій, зокрема театральної діяльності, яка сприяє розвитку мовлення, емоційно-вольової сфери, комунікативних навичок і розвитку дитини дошкільного віку загалом.

Театрально-ігрова діяльність у ЗДО дає можливість розвивати здібності вихованців, формувати у них творчу уяву, розвивати мовленнєву навичку комунікації. Вплив театральної діяльності на психічний розвиток дитини ґрунтується на засвоєнні досвіду народу. У Базовому компоненті дошкільної освіти виокремлено освітній напрям «Мовлення дитини», «який передбачає формування в дітей дошкільного віку різних видів мовленнєвої і комунікативної компетенції, які в сукупності спрямовані на формування мовленнєвої особистості дитини» [1]. Тому одним із головних завдань, що висувуються перед ЗДО, є пошук ефективних методів і прийомів освітньої діяльності, результатом застосування яких є розвиток мовлення розвитку.

Загальновідомо, культура мовлення є важливим елементом рівня загальної культури людини, мовлення людини є її «візитівкою», «соціальним паспортом», оскільки від того, як і наскільки грамотно, логічно-структуровано людина висловлюється, до певної міри залежить її успіх у буденному спілкуванні і професійній діяльності. Справедливим буде застосувати це твердження щодо мовлення педагога ЗДО, адже дошкільний вік є найбільш чутливим періодом мовленнєвого розвитку дитини, тому один із провідних напрямів діяльності педагога закладу дошкільної освіти полягає у формуванні усного мовлення та навичок вербального спілкування.

Огієнко І. зазначав, що «повага, з якою необхідно ставитися до мови, потрібна носіям мови не менше, ніж повага до людини, бо, як відомо, людина, байдужа до власної мови, – дикун. Висока культура мовлення людини є свідченням вихованості її: культура мовлення є вагомим елементом поняття «культура людини». Це має розуміти кожен мовець, щоб постійно вивчати рідну мову» [5, с. 216].

Визначенню сутності поняття «культура мовлення» присвятили праці науковці Б. Грінченко, Я. Радевич-Винницький, Н. Бабич, Г. Винокур,

Г. Їжакевич, М. Ілляш, Є. Істрін, В. Капінос, В. Костомаров, І. Огієнко, О. Шахнарович, Н. Станкевич, Н. Бабич, С. Шевчук, Л. Марчук, Т. Сукаленко, В. Бойчук та ін. Більшість із них культуру мовлення розуміють як «дотримання усталених мовних норм усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети, обставин спілкування» [7, с. 263]. Водночас термін «культура мови» охоплює такі поняття як культура думки, точність її вираження, адже мова і мислення становлять взаємозалежну єдність. Культура мовлення охоплює культуру говоріння, читання, письма тощо. Саме слово культура (від лат. *cultura*) буквально означає обробіток, оброблення. Це те, що вже «обробили» попередні покоління і майстри слова й передали нам у спадок; те, що ми «обробляємо» і шліфуємо, щоб своєю чергою передати наступним поколінням. Вагомий вклад у культуру мовлення як розділ мовознавства внесли такі науковці: Н. Бабич, А. Богуш, О. Бондаренко, І. Вихованець, О. Гладишева, А. Коваль, М. Кошанський, Т. Лепеха, Г. Онуфрієнко, М. Пентилюк, З. Сікорська, Л. Скуратівський, О. Сліпушко, З. Терлак, Л. Шевченко, Н. Шкуратяна та ін.

Головні завдання розвитку мовлення полягають у: вихованні орфоепічної культури мовлення, лексичної, формуванні граматичної будови мовлення, навчання зв'язному мовленню. Це є базові завдання, які ЗДО виконує упродовж усього дошкільного дитинства і перебування дитини в стінах закладу, але кожен віковий етап характеризується поступовим ускладненням змісту мовленнєвої роботи і відповідним підбором ефективних методів навчання.

Одним із дієвих напрямів роботи у сфері розвитку мовлення та культури мовлення дитини дошкільного віку є використання на заняттях у ЗДО театралізованих ігор з творчо-інтелектуальним акцентом. Це пояснюють тим, що саме гра загалом і театралізована гра зокрема є провідним видом мовленнєвої діяльності в дошкільному віці. Театралізована гра сприятливо впливає на емоційний розвиток дитини, адже вони є нагромадженням життєвої народної мудрості, сценаріїв мовленнєвої поведінки, оптимізму, енергії. Театральне мистецтво – це високий рівень естетського виховання, оскільки поєднує в собі музику, танець, пластику, слова та візуальне мистецтво. Театралізовані ігри є корисними для духовного виховання, становлення характеру дитини, прищеплення їй найкращих рис, презентують себе у суспільстві.

Мета статті – загальна характеристика театральної-ігрової діяльності як засобу розвитку культури мовлення дітей старшого дошкільного віку.

У змістовому наповненні напрямку «Дитина у світі культури» Базового компонента дошкільної освіти відмічено те, що «успішною дитяча театральна діяльність є тоді, коли дитина творчо застосовує художньо-мовленнєвий,

музично-пластично-пісенний досвід у театралізованій грі, сценках, самостійно вигаданій казці, творах інших літературних жанрів» [1].

Залучення дітей до театральних постановок в закладі дошкільної освіти допомагає дитині усвідомити своє «я» та можливості самовираження особистості. У процесі театралізованих ігор педагог працює над формуванням моральних якостей дітей, подоланням сором'язливості, невпевненості у собі. Театральні постановки допомагають дітям знизити напруженість, підвищити впевненість у собі, повірити у себе, свої можливості; а невгамовним та неорганізованим дітям театр допомагає розвивати терпіння та самодисципліну.

Театральна діяльність має важливе значення в розвитку сучасної дитини дошкільного віку і сприяє:

- розвитку пізнавальних інтересів;
- розширенню світогляду;
- розвитку естетичного смаку;
- удосконаленню психічних процесів;
- можливості для самовираження;
- розумінню мистецтва;
- успішній адаптації в житті.

Акторські здібності дітей дошкільного віку трактують як певний рівень прояву психологічних інтерпретацій дитини, який забезпечує їй стійкий інтерес до театральної діяльності, грамотність у художньо-мовленнєвій діяльності (виразний переказ художніх творів) та активну залученість до театральної-ігрової діяльності. Театральна діяльність є специфічним видом дитячої активності, одним із улюблених видів творчості. Ще С. Русова довела природність «драматичного інстинкту дітей»: «діти щиро інтегруються у театральну діяльність, стимульовані літературними, ігровими, особистісними мотивами. У них з'являється потреба у грі, що виникає під впливом літературного твору, а також потреба в самовираженні, спілкуванні, пізнанні себе через відтворення різних образів. У відвертому, щиросердному ставленні до художнього образу, втіленні його в різних формах театральної діяльності дитина виявляє рівень художньо-естетичного сприймання, мовленнєву компетенцію, певні знання, вміння, навички, здобуті нею раніше в умовах спеціально організованого навчання» [6, с. 46].

Варто зазначити, що С. Русова систематизувала різні види театральної діяльності і розуміла її як ефективний засіб розвитку мовлення і творчих здібностей дітей дошкільного віку. С. Русова виділяла такий вид драматизації, як гра, в якій діти часто використовують для своїх забав зміст та словесні вирази відомих їм казок, оповідань. Дослідниця визначила два шляхи розвитку мовлення у процесі театралізованих ігор: «якщо діти спеціально готують ролі заздалегідь, дослівно вивчають репліки літературних

героїв, це, на її думку збагачує словник дошкільника образними літературними виразами. Якщо ж гра проводиться без попереднього заучування тексту, за власною інтерпретацією, тоді розвивається словесна творчість дітей, що знаходить прояв у сюжетно- та образотворенні. Цей шлях формує у дітей дошкільного віку вміння знаходити слова, характерні для того чи іншого моменту, героя, полегшує для дітей драматизацію більшості казок» [6, с. 46].

Театральна діяльність у дошкільній педагогіці – це вид сюжетно-рольової гри, що побудована на матеріалі літературних текстів, спеціально підготовлена та розіграна для глядачів (Артемова Л. В., Жуковська Р. Й., Косенко Ю. М., Маркова Т. О., Ядешко В. І. та ін.).

Визначення театральної діяльності як театрально-ігрової у практичній діяльності загалом спирається на сприйняття художніх творів і відтворення їх змісту на виконавському (інсценівки, театралізовані вистави), на творчо-імпровізаційному рівні (театралізовані ігри дошкільників: ігри-драматизації, ігри за сюжетами художніх творів).

З метою підсилення значення мовлення у процесі театральної діяльності і спрямованість на спеціальну організацію мовленнєвої роботи Н. В. Гавриш уживає термін «театрально-мовленнєва діяльність» і виділяє сприймання літературних творів засобами театру: театралізовану гру – як гру «для себе», а інсценування – як підготовлений виступ дітей «для глядачів». Він зауважує, що «кожна з означених складових виконує свої мовленнєві завдання» [3, с. 177, 178].

Театральна діяльність у загальному розумінні визначається в межах художньо-мовленнєвої діяльності як засіб розвитку красивого, образного, літературного мовлення, що дає можливість дитині висловити своє ставлення до літературного образу, емоції, увійти в роль казкового персонажу, самостійно будувати зв'язне висловлювання; як засіб сприяння більш глибокому засвоєнню художніх образів, усвідомлення змісту, ідеї художнього твору через сприймання театру, показаного вихователями або акторами.

Поширена «класифікація театралізованих ігор залежно від їх виду та специфічного сюжетно-рольового змісту: режисерські ігри та ігри-драматизації. У першому випадку дитина як режисер, водночас «голос за кадром», організовує театрально-ігрове поле, акторами і виконавцями в якому є ляльки. В іншому випадку – актори, сценаристи, режисери – самі діти, які за ходом гри домовляються між собою про те, хто чим буде займатися, хто яку роль виконуватиме» [4].

У програмі А. Богуш «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку» подано таку класифікацію, яка містить способи організації дітей, зміст театрально-ігрової діяльності, розмаїття літературних текстів, за

якими можуть розіграватися театральні постановки. Автор виділяє ігри-драматизації, імпровізації, інсценівки художніх творів, ігри за сюжетами літературних творів, розігрування потішок, забавлянок, пісень» [3, с. 28].

«У дошкільній педагогіці вчені розрізняють види театру залежно від використання ігрового матеріалу та способу його розміщення: ляльковий, театр маріонеток, пальчиковий театр, театр на фланелеграфі, тіньовий театр, у яких використовують такі матеріали, як іграшки, картинки, ляльки, кокони, топотушки, смикунчики, маріонетки, фланелеграф, фігурки тіньового театру, живі тіні; і які можуть бути розміщені на екрані (театр картинок, тіней, живих тіней), ширмі – пальчиковий, з ляльками бібабо, коконів, ляльок, маріонеток, смикунчиків, на столі (театр ляльок, іграшок), на фланелеграфі (фланелеграф). Діти старшого дошкільного віку мають уже певний запас ігрових умінь: будувати план-сюжет, розподіляти ролі, самостійно готувати атрибути та декорації, використовувати способи колективного спілкування (Артемова Л. В., Бочкарьова Л. П., Жуковська Р. Й., Менджерицька Д. В., Михайленко Н. Я., Седж Н. В.)» [2, с. 27].

Старші дошкільники можуть ефективно працювати з початком і завершенням відомого їм сюжету, трансформуючи його. Під час драматизації діти поведуться доволі емоційно й безпосередньо, процес драматизації захоплює дитину набагато більше, ніж результат: артистичні здібності дітей розвиваються від виступу до виступу. Участь у театральній діяльності формує передусім естетичне бачення світу, сприяє розвитку загальних психічних процесів: сприймання, образного мислення, уяви, уваги, пам'яті тощо. Крім того, у дітей дошкільного віку формується позитивне ставлення до театральної діяльності через розуміння її як процесу (потяг до певного виду театралізованої гри, образу героя, сюжету, підвищення цікавості до театральної культури загалом).

Кінцевим результатом залучення дітей до театралізованих ігор є те, що діти активно цікавляться театром як видом мистецтва. Вони захоплюються розповідями про театр і театральне мистецтво, про внутрішнє облаштування театру (фойє зі світлинами артистів та сцен зі спектаклів, гардероб, глядацька зала, буфет, сцена, репетиційні кімнати, костюмерна, гримерна, художня майстерня), театральні професії (режисер, актор, гример, стиліст, декоратор, художник). Діти дошкільного віку вже знають основні правила поведінки у театрі й намагаються не порушувати їх.

«Ураховуючи недостатній рівень сформованості театральних умінь у дітей дошкільного віку, варто використовувати три типи підготовчих вправ, які активізують уяву і творчість дітей, що формують уміння доволіно діяти і грати будь-яку роль:

- перший тип вправ використовують для розвитку уваги й уяви. Це вправи, які навчають дітей контролювати увагу, зосереджуватися на

об'єкти, який у цей момент важливіший за інші (наприклад, «Звуки природи»), розвивають уміння на основі асоціацій створювати образи;

- другий тип вправ формує вміння розуміти й емоційно висловлювати різні стани за допомогою інтонації, знаходити засоби виразності для висловлення свого настрою з допомогою міміки; добирати власні виразні жести й самостійно виконувати пантоміміку;
- третій тип вправ є варіантом дитячого аутотренінгу і формує вміння психологічно налаштуватися на виконання майбутнього дії, швидко переключатися з однієї дії на іншу, контролювати міміку, позу, жести; тренує здатність змінювати свої переживання, вираз обличчя, ходу, рухи відповідно до емоційного стану» [2, с. 28].

Березіна О. М. зазначає, що «театр є одним із найдоступніших видів мистецтва для дітей, що допомагає розв'язати чимало актуальних проблем педагогіки і психології, які пов'язані з: пізнавальним розвитком; художньою освітою та естетичним вихованням; формуванням свободи дій і поведінки; формуванням естетичного смаку; моральним вихованням; розвитком комунікативних якостей особистості; вихованням волі, розвитком пам'яті, уваги, мовлення, мислення, ініціативності, мови, фантазії; створенням позитивного емоційного настрою, зняттям напруженості; розв'язанням конфліктних ситуацій через гру в театр» [2, с. 28].

Діти старшого дошкільного віку вміють на елементарному рівні аналізувати мистецький твір, визначати його емоційний настрій, характеризувати засоби художньої виразності, розуміють художні образи театру, створюють їх у своїй творчій діяльності, передають один образ різними засобами мистецтва, розуміють театральний образ як живу акторську дію з використанням засобів мовлення, міміки, жестів, музики, танцю, співу, ідентифікують почуття і вчинки персонажів із власними.

Старші дошкільники вміють передавати свої думки, почуття, стан, настрої, фантазії через художнє слово, виразні рухи, жести, мімічні та пантомімічні етюди, розподіляють роботу під час колективного обговорення. Об'єктивно оцінюють своє та чуже виконання – певних ролей, творчих вправ, завдань. Здатні театралізувати творчу сюжетно-рольову гру, самостійно вигадують казки і засоби для їх театралізації, обирають ролі та виконавців для вистави.

Під час сприймання спектаклю дитина є глядачем, у театралізованій грі вона – творець, актор, режисер; під час підготовки театральної вистави – глядач, актор, сценарист, декоратор залежно від прийнятої ролі. І щоразу театральна діяльність виконує свої різні функції: сприймання театральної гри – розвага; театралізована гра – власне гра; підготовка театральної вистави стає випробуванням, яке потребує певних вольових та фізичних зусиль,

пов'язаних з виконанням певних обов'язків: репетиціями, відповідальністю, фізичним напруженням, самодисципліною тощо.

Висновки. Отже, кожний із видів театральної діяльності передбачає свої пріоритетні мовленнєві завдання. Під час перегляду вистави діти старшого дошкільного віку аудіально сприймають взірець мовлення відповідно до норм сучасної української літературної мови, що сприяє розвитку та вдосконаленню власного зв'язного мовлення. Під час участі в театралізованій грі збагачується та активізується активний словниковий запас дітей, формується вміння самостійно створювати сюжет, добираючи відповідне темі вербальне наповнення для втілення ідеї. Працюючи над театральною виставою, діти виконують вправи з розвитку дикції, виразності, образності мовлення та засвоюють готові комунікативні вирази.

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

2. Березина О. М., Гніровська О. З., Линник Т. А. Грайлик. Програма з організації театралізованої діяльності в дошкільному навчальному закладі. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 56 с.

3. Гавриш Н. В. Розвиток творчих здібностей дітей засобами мовлення. Київ, 1998. Вип. 11. С. 177–178.

4. Древаль В. О., Зелінська-Любченко К. О. Театралізована діяльність як засіб розвитку мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовленням. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації (15 лютого 2019 р., м. Суми). URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/6807/1/%D0%94%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C.pdf>

5. Огієнко І. І. Українська культура. Київ: Абрис, 1991. 277 с.

6. Русова С. Ф. Дошкільне виховання. Катеринослав, 1918. 162 с.

7. Українська мова: енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія, 2000. С. 263.

References

1. *Bazovij komponent doshkil'noi osvity v Ukraini*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

2. Berezina, O. M., Hnirovs'ka, O. Z., Lynnyk, T. A. (2014). *Hrajlyk. Prohrama z orhanizatsii teatralizovanoi diial'nosti v doshkil'nomu navchal'nomu zakladi*. Ternopil': Mandrivets. 56 s.

3. Havrysh, N. V. (1998). *Rozvytok tvorchykh zdibnostej ditej zasobamy movlennia*. Kyiv. Vyp. 11. 177–178.

4. Dreval', V. O., Zelins'ka-Liubchenko, K. O. (2019). *Teatralizovana diial'nist' iak zasib rozvytku movlennia ditej iz zahal'nym nedorozvynenniam movlenniam*. Suchasni problemy lohopedii ta rehabilitatsii (15 liutoho 2019 r., m. Sumy). Retrieved from:

<https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/6807/1/%D0%94%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8Ts.pdf>

5. Ohienko, I. I. (1991). *Ukrains'ka kul'tura*. Kyiv: Abrys. 277 s.

6. Rusova, S. F. (1918). *Doshkil'ne vykhovannia*. Katerynoslav. 162 s.

7. *Ukrains'ka mova: entsyklopediia*. (2000). Kyiv: Ukrains'ka entsyklopediia. 263.

Стаття: надійшла до редколегії 12.05.2023

доопрацьована 04.06.2023

прийнята до друку 14.06.2023

THEATER AND GAME ACTIVITY AS A MEANS OF DEVELOPING THE SPEECH CULTURE IN CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE

Ivanna Bachynska¹, Svitlana Kost²

Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, UA-79000

¹ivanna.bachynska@lnu.edu.ua;

²svitlana.kost@lnu.edu.ua

The general characteristics of theater and game activities in preschool education institutions as a means of developing the speech culture of senior preschool children are presented. The interdependence of the development of communication skills with the successful socialization of a child and his/her education at school, the importance of speech in the formation of child's higher mental functions is substantiated. It is emphasized that speech culture is an indispensable element of general human culture; theatrical and game activities make it possible to develop the abilities of each child, to form creative imagination, communication skills; the main tasks of speech development are defined as: education of the sound culture of speech, enrichment and activation of the vocabulary of preschool children, formation of the grammatical structure of speech, formation of coherent speech skills. The essence of the concepts of «speech culture» and «theatrical and game activity» is defined. The classification of theatrical games depending on their type and specific plot and role content is presented: director's games and dramatization games; it is noted that theatrical activity is a specific type of children's activity, one of the most favorite types of creativity. The types of theatrical activity of senior preschoolers are presented, which are classified according to the method of organization (individual or collective

games), content of theatrical activity (games based on the plots of literary works, dramatization games, staging), types of game material (puppet theater, toy theater, finger theater, etc.). It is indicated that children of senior preschool age already have a certain amount of game skills: to build a plot plan, distribute and assign roles, independently prepare attributes and scenery, use methods of collective communication. Senior preschoolers can also change the beginning and end of familiar plots, invent the course of events which the character gets into, introduce new characters into the storyline.

Keywords: speech development, speech culture, senior preschool children, preschool education institution, theater and game activity.